

EDUCAȚIA CLASICĂ ȘI PREFACEREA EMOȚIILOR-OBSTACOLE ÎN EMOȚII-ALIAȚI

Autor: Victoria Maria Deliu | 5 decembrie 2021

Astăzi, simțurile noastre sunt asaltate parcă din toate părțile. Nu ai nevoie de un ochi de sociolog sau psiholog ca să observi că mare parte din cultura *mainstream* se adresează cu precădere afectelor noastre neșlefuite sau chiar instinctelor celor mai brute: muzica, cu ritm și versuri vulgare, ce răsună din aproape orice cafenea, filmele hollywoodiene, romanele de duzină de care gem rafturile librăriilor... Însă nu este o noutate faptul că simțurile sunt cele care se află în vizorul culturii de masă.

Însă în spatele acestei trăsături a culturii care predomină astăzi se ascund niște idei mai profunde, care merită amintite, fie și numai pentru a încerca să înțelegem puțin mai bine semnificația mai adâncă a peisajului cultural din jurul nostru și implicațiile directe ale acestei semnificații asupra fiecăruia dintre noi.

Spuneam că ținta celor mai multe creații culturale din prezent, care abia așteaptă să fie *consumate*, sunt simțurile noastre. Am folosit apoi și „afecte” și „instincte”. Fără a avea aici pretenția unei terminologii extrem de riguroase și precise, aș propune să admitem că, într-un mod foarte general, simțurile - cu declinările lor în afecte, instincte, pasiuni, emoții - reprezintă acea facultate sau parte componentă a ființei umane care se distinge prin pasivitate și, în consecință, impredictibilitate. Cu alte cuvinte, simțurile noastre *nu se pun singure în mișcare*, ci sunt puse de altceva din afara lor. Nu de altceva din afara ființei umane, ci doar de altceva din afara lor însele, de ceva diferit de ele. Acest ceva diferit de ele poate fi o altă facultate umană - de pildă, rațiunea - sau poate fi un obiect exterior ființei umane - de pildă, un păianjen descoperit brusc sub masa de scris, care poate stârni, adică poate pune în mișcare, dezgustul sau frica. Voi mai adăuga că impredictibilitatea simțurilor este consecința caracterului lor pasiv. Deoarece nu se animă cu de la sine putere, ci sunt animate de puterea altora, mișcările sau activitatea lor sunt, de cele mai multe ori, atunci când le privim izolat, greu de prevăzut.

Rolul pe care îl joacă simțurile în activitățile oamenilor diferă în funcție de modul în care concepem natura umană. De exemplu, dacă acceptăm că mintea este separată de corp, că acesta din urmă, fiind materie, este instabil, înșelător și efemer și că simțurile țin de

el, atunci simțurile vor fi condamnate să ducă o soartă lipsită de noroc. Va fi nevoie, cel puțin, de stăpânirea lor, iar cel mult, de anihilarea lor completă. Nu știu dacă aceasta din urmă este realmente o posibilitate fizică, însă de conceput cred că este cu putință. Dacă suntem convinși, la fel, că mintea este separată de corp, că acesta, fiind tot materie, este inferior, iar mintea este cea care ne conferă identitatea, dar că, din contră, simțurile aparțin de minte, atunci le vom da frâu liber. Ba mai mult, le vom oferi o poziție de conducere. Ne vom lăsa ghidați de ele, chiar dacă – sau, în această accepțiune, mai ales dacă – ne vor îndruma împotriva propriului corp.

Evident, cele două ilustrări de mai sus nu sunt singurele perspective posibile asupra naturii umane. Nu sunt nici cele mai sofisticate. Din contră, în special prezentate așa sumar ca mai devreme, sunt chiar rudimentare sau simpliste. Cred însă că sunt sugestive pentru ceea ce mă interesează în rândurile de față, fiindcă pun în lumină – și într-un oarecare context – două evaluări distincte ale simțurilor. Simțurile sunt totul sau (aproape) nimic.

Fie că le lipește de corp, fie că le agață de minte, viziunea dominantă astăzi, după cum spuneam la început, le acordă simțurilor mai degrabă totul decât nimic. Nu doar că le validează, ci le supraestimează. De la frustul *instinct sexual* pe care îl idolatrizează unele lucrări... de artă, aflate la – sau care au depășit – limita obscenității până la *senzația* eminamente subiectivă, nu rareori glorificată, de a te simți bărbat sau femeie în ciuda evidenței trupesti contrare; de la *dependența* cvasi-patologică față de mecanismele rețelelor sociale de umflare a *orgoliului* la *plăcerea* înfricoșătoare care domnește în subcultura stupefiantelor... interzise sau, din contră, prescrise de autorități; și de la *anxietatea* și *panica* induse prin intermediul principalelor canale de presă până la *furia* care mobilizează mulțimi întregi să recurgă, cu orice preț, la violență împotriva semenilor. Apoi, nu numai că simțurile au ajuns în centrul tuturor practicilor noastre luate de bune, ci, mai mult decât atât, ele s-au strecurat și în inima celor mai abstracte și aride teorii și conceptualizări. De vreo trei secole, există nenumărate încercări teoretice de a arăta că emoțiile, afectele sau instinctele sunt sursa valorilor noastre.

Însă oferindu-le simțurilor aproape totul – deopotrivă ofranda legitimității teoretice, cât și omagiul practicilor noastre de toate zilele – nu putem ajunge prea departe. Iar asta știe oricine și-a permis, măcar o dată, luxul de a-și petrece întreaga zi purtat exclusiv de simțuri – de la trezirea trândavă în miezul amiezii și până la frustrarea de-nserat. Niciunul dintre noi nu își poate găsi sensul vieții, adică vreo formă de împlinire umană, dacă se dă mereu în caruselul emoțiilor. Dacă două dintre condițiile necesare formelor de împlinire umană sunt: 1. o perspectivă de ansamblu asupra realității și 2. acțiuni concrete, efectuate în realitate, dar în concordanță cu perspectiva de ansamblu, atunci este clar că simțurile sunt absolut insuficiente pentru a ne împlini ca oameni. Nu ar trebui să ne surprindă, prin urmare, că o viață închinată simțirii ajunge să fie, în ultimă instanță, pasivitate prin excelență. De pildă, o asemenea viață poate aluneca ușor în

stări psihologice complet lipsite de motivație, precum depresia. Să nu uităm, așadar, de caracterul pasiv al simțurilor. Tocmai el este cel care ar trebui să ne atragă atenția că, odată ce le dăm totul, simțurile sau emoțiile noastre ne devin obstacole. Ne împiedică să trăim o viață cu sens.

Din tot ce am spus până acum nu aș vrea să se înțeleagă că aș vrea să conving pe cineva să adopte un mod de viață din care simțurile să fie pe deplin evacuate. De exemplu, un mod de viață în care să se exercite doar rațiunea. În primul rând, nu aș vrea să conving pe nimeni de nimic. Și apoi, un mod de a fi din care simțurile nu ar face parte reprezintă tot un scenariu în care am avea de-a face cu emoții-obstacole. Ar fi obstacole, tocmai fiindcă ar absenta total. Totuși, am descris puțin mai pe larg scenariul opus, în care simțurile sunt așezate pe un pedestal, fiindcă mi se pare că astăzi, acesta surprinde mai acurat realitatea din jurul nostru.

Spuneam adineaori că rolul pe care îl au simțurile în alcătuirea noastră depinde de cum gândim însăși această alcătuire. Deși este mai degrabă minoritară în istoria gândirii umane, mai există o concepție cu privire la natura umană despre care nu am menționat nimic explicit până acum. Potrivit acesteia, mintea nu este complet separată de corp. Altfel spus, ființa umană este minte și corp - sau suflet și trup. Întâlnim această înțelegere la Aristotel și, într-o altă formă și cu alte semnificații, în creștinism. Acum mă voi limita însă la a schița rolul diferit pe care îl au simțurile în această înțelegere, spre deosebire de cea care privește mintea și corpul ca fiind separate.

Dacă acceptăm că mintea și corpul sunt unite armonios, printr-o legătură pururi misterioasă sau doar încă imperfect deslușită, atunci, indiferent de care dintre cele două am atașa simțurile sau emoțiile, ar fi clar că acestea din urmă trebuie integrate în ceea ce suntem și facem ca oameni. Dar ar fi la fel de limpede că „integrate” nu ar însemna „ridicate în slăvi”, ci numai incluse, la locul potrivit, în ansamblul ființei și activităților noastre. Dintr-o asemenea perspectivă, ele nu pot fi nici totalmente abandonate, nici singurele îmbrățișate. Dat fiind că sunt caracterizate de pasivitate și impredictibilitate, nu pot fi acea parte a naturii noastre care să aibă funcția de a ne ghida. Cred că această funcție ar fi cel mai bine îndeplinită de acea facultate care se distinge printr-un caracter activ - se mișcă cu de la sine putere - și, implicit, predictibil și care ne este nouă, oamenilor, diferența specifică - rațiunea, cu ambele sale valențe, teoretică și practică. Afectate sau mișcate (și) de rațiune, emoțiile ne pot deveni aliați. Căci dacă să zicem că ele țin de corp, iar rațiunea, evident, de minte, atunci nu este suficient să recunoaștem cu ajutorul rațiunii scopurile ultime și mijloacele optime prin care le putem atinge; este necesar ca și emoțiile noastre să răspundă adecvat, și eventual simultan, demersului rațional. Ce s-a înțeles cu rațiunea trebuie ținut și de predispozițiile emoționale. În felul acesta, nu se disociază între cunoaștere și acțiune, iar valorile și principiile noastre ajung să fie, într-un fel, „întrupate”.

Ce legătură există, totuși, între toate acestea și educația clasică? Simplu: orice ideal de educație – fie el clasic sau modern – este derivat dintr-un anumit mod de a înțelege realitatea și, mai cu seamă, natura umană. Dacă admitem că educația reprezintă o (trans)formare – o prefacere a omului din ceea ce este el în mod brut, primitiv în ceea ce ar putea să devină, dar în perfect acord cu ceea ce se află deja în el într-o anumită stare, să o numim potențială – ei bine, ziceam, dacă educația înseamnă această formare, atunci ea depinde în mod necesar de cum credem că este alcătuit omul. Iar dacă credem că omul *nu* este *doar* simțire, dar este *și* simțire, atunci singura perspectivă adecvată asupra emoțiilor este cea în care le vedem ca pe niște aliați. Nu ca pe niște conducători despotici, dar nici ca pe niște mari absenți. Și conducătorii despotici, și marii absenți sunt obstacole în felul lor. Iar asta fiindcă ocupă prea mult sau prea puțin din locul care le aparține de fapt. Educația clasică este înțeleasă aici mai degrabă ca formare a naturii umane în drumul ei spre împlinire, iar natura umană este văzută dintr-o perspectivă filozofică clasică. În acest sens, educația clasică este (și) educație emoțională.

Aceasta nu este neapărat o pledoarie pentru a ne întoarce la o viziune antică, prăfuită cu privire la alcătuirea omului sau, mai specific, la rolul clar circumscris al emoțiilor. Este mai curând un soi de atenționare: dacă astăzi acordăm prea mult sau prea puțin unei părți particulare din noi înșine, este fiindcă credem *ceva anume* despre firea noastră în integralitatea ei, conștiința sau nu de credințele noastre. Dacă observăm că ne împiedicăm de părți din noi, este probabil fiindcă proporțiile lor sunt inadecvate. Nu că este de ordinul evidenței că fiecă pãrticică din noi s-ar cuveni să ne fie aliat, și nu obstacol? Ei bine, munca de a preface din obstacole în aliați toate părțile firii noastre este una pe viață. Fie că o numim educație clasică sau nu, presupune disciplină și efort. De multe ori, începe cu recunoașterea unei gâlcevi interioare. Și la cât de anevoioasă este uneori, îți vine să nu o mai duci la capăt. Cu toate astea, ajungi să îți dai seama mereu și mereu că nu poți trăi împiedicându-te de tine însuși.

Imagine: Sandro Botticelli - „Venus și Marte” (1485); sursa imaginii: Wikimedia Commons